„NOVÉ MĚSTO, NOVÁ GENERACE, NADĚJE PRO SPOLEČNOST", ANEB ÚSILÍ O VYBUDOVÁNÍ OSADY RŮŽIČKOV V PRAZE-TROJI (1925–1930)

Tibor Vojtko
Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové

"A New City, a New Generation, Hope for Society", or the Efforts of Founding the Růžičkov Colony in Prague-Troja (1925–1930)

Abstract: ***This article concerns the Růžičkov eubiotics colony in Praque (1925–1930). The article centres on the recapitulation of the history of eugenics, social medicine, eubiotics, alternative education and the efforts to construct the Růžičkov eubiotics colony in Czechoslovakia before World War II. The central figures of the efforts were prof. Stanislav Růžička (1872–1946, author of the eubiotic theory) and Eduard Štorch (1878–1956, reform teacher).***

Keywords: ***eugenics; eubiotics; Štorch, Eduard; Růžičkov; Prague***

V první polovině 20. století zaznamenáváme na našem území několik pokusů o vybudování eubioticky orientovaných osad. Takové osady měly vzniknout v Brně, v Bratislavě i jinde. Za povšimnutí zejména stojí archivními prameny doložené úsilí o vybudování Výchovné osady Růžičkov v Praze-Troji ve třicátých letech, které bude předmětem této studie.

Abychom lépe pochopili úsilí o zakládání eubiotických osad, pojednejme krátce o vztahu zdraví a sociálního prostředí. Péče o zdraví a sociální prospěch často vycházela ze specificky egoistických úmyslů. Strach o své zdraví a strach z nemocí druhých odedávna nutil k poznávání příčin nemocí. První pokusy o jejich zkoumání novodobými metodami se objevují v polovině 17. století. Za účelem rozpoznání zdravého od patologického byly podniknuty první

pokusy o vymezení normality v medicíně a biologii člověka (uveďme úsilí belgického astronoma Lamberta Queteleta (1796–1874), který za *normální* považoval průměrné ve smyslu aritmetického průměru a představil tak model průměrného normálního člověka). V 17. a 18. století se péče o zdraví začala stávat věcí veřejnou, a to i v souvislosti s posilováním role moderních centralistických států na úkor autonomie měst. Vlivem rozmachu průmyslové organizace práce se na přelomu 18. a 19. století začaly znatelněji objevovat doposud neznámé nebo málo rozšířené sociální problémy a s nimi související zdravotní rizika. Jako první popsal souvislost mezi sociálními podmínkami a zdravím anglický lékař Edwin Chadwick (1800–1890). S jeho jménem je také spojována snaha o odstranění nelidských podmínek dětské a ženské průmyslové práce. Otázka zdraví v souvislosti s životními podmínkami se stávala stále naléhavější. V polovině 19. století ve Velké Británii registrujeme pokusy o sociální zákony, které měly systematicky uplatnit veřejnou moc a zabezpečit lepší sociální a pracovní podmínky dělníků. Počátky sociálního zákonodárství zaznamenáváme na přelomu 18. a 19. století i v zemích kontinentální Evropy. Napoleonské války tyto snahy sice částečně oslabily, ale v polovině 19. století byly opět posíleny liberalistickými idejemi, které také (nejen ideje socialistické) zdůraznily povinnost států zabývat se sociálně-zdravotními problémy nejslabších společenských vrstev. Na tom byl založen boj proti tuberkulóze, vysoké úmrtnosti kojenců, v tom je i počátek cíleného potírání alkoholismu a pohlavních chorob.

Paralelně tak potom můžeme sledovat dvě linie prohlubování poznání: (1.) Zintenzivnění studia fyzikálně-chemických a později i biologických činitelů způsobujících „sdělné“ nemoci, čemuž výrazně napomohly objevy Louise Pasteura (1822–1895) a Roberta Kocha (1843–1910). Toto úsilí vyústilo ve vymezení oboru *hygiena*; (2.) Hygiena si však, jakožto vědní obor – zvláště pod vlivem německého lékaře a přírodovědce Rudolfa Virchowa (1823–1902), začala více všímat také vlivu sociálního prostředí. Virchow totiž soudil, že podmínky pro epidemii vznikají tam, kde lidé dlouho žijí v abnormálních podmínkách (Pelc 1937: 11). Úsilí o poznání vztahu mezi sociálním prostředím a zdravím člověka je spojeno i se jménem německého lékaře Alfreda Grotjahna (1869–1931). Grotjahn vyšel ze studia vztahů lidských nemocí k sociálním poměrům, přírodovědně orientované obory hygienu a medicínu tak doplnil o poznatky humanitních věd – položil základy nového vědního oboru – *sociální patologie* (ibid.: 11). Později se pro nový obor vžil termín *sociální hygiena*.

Ukotvení sociální hygieny však nebylo jednoduché. I později přetrvával spor o to, zda se jedná o samostatnou vědní disciplínu, nebo o pomocnou

vědu experimentální hygieny. Ještě v roce 1909, když se u nás chtěl Jan Dvořák (1849–1916) habilitovat pro obor sociální hygiena, se představitelům české lékařské fakulty tento obor nezdál dostatečně vědecký.

Počátky sociálního lékařství u nás

Sociální hygiena se s několikaletým zpožděním nakonec prosadila i v českém prostředí. Rozhodující zvrat je spojen se IV. sjezdem českých přírodozpytců a lékařů v roce 1908. Na zvláštní sekci, věnované právě otázkám sociální hygieny, bylo mj. diskutováno dělnické pojišťovnictví, chudinství a ústavní péče o nemocné, duševně nemocné a osoby abnormální. Objevily se otázky péče o mládež, ochrana mateřství a boj proti tuberkulóze. Sekci předsedal pozdější profesor oboru František Procházka (1864–1934), který je považován za prvního představitele českého sociálního lékařství. Procházka po vzoru Grotjahna a Virchowa soudil, že sociální lékařství je také „soubor všech sociálních potřeb sociální péče“ (Pelc 1937: 12). Záběr oboru rozšířil druhý představitel sociálního lékařství na české akademické půdě František Hamza (1868–1930). Podle Hamzy do oboru sociálního lékařství spadá „i boj proti nakažlivým chorobám, zvláště sociálním chorobám, péče o trvale zeslabené a práce neschopné, péče nemocniční a ústavní“ (ibid.: 12). Úzké spojení sociálního lékařství se „sociální vědou“, která se zaměřuje i na jiné abnormality lidské společnosti než jen na nemoci, vyplývá z definice oboru sociální lékařství Hynka Pelce (1895–1942): „lékařství je soustava poznatků o příčinách tělesných a duševních nemocí u lidských skupin a o cestách, rázu převážně normativního, jak dosáhnouti vyléčení těchto nemocí, jak jim zabrániti a jak povznést lidové zdraví“ (ibid.: 12).

Československé sociální lékařství se vedle německého prostředí v mnohém inspirovalo ve Francii. Pro naše téma je zapotřebí zmínit tzv. *puericulture*, tj. obor pediatrie rozšířený o studium vlivu sociálních a společenských jevů na prospěch dítěte. V kontextu vlivu prostředí na vývoj dítěte zmiňme i obor pedologie a založení Pedologického ústavu hl. města Prahy v roce 1910, které také usiloval o komplexní studium životních podmínek dítěte (Pelc 1937: 12). Je tedy zřejmé, že i v domácím lékařsko-hygienickém prostředí byla otázka zdraví a kvality životního prostředí významně diskutována. Tato diskuse mohla být vědeckou základnou pro úsilí o zakládání eubiotických osad a reformně pedagogických pokusů.

Hygienik Stanislav Růžička a eubiotika

Eubiotika, tedy nauka o správném způsobu života (Rejman 1966: 94), jakkoli nepředstavovala směrodatný, ale spíše alternativní směr, přicházela s idealistickou koncepcí odpovědnosti školství za mravní a etický způsob vedení života a závazku vůči vyššímu celku – národní a nadnárodní společnosti (Vojtko 2005: 55). Eubiotika, jejímž nevžitým dobovým českým ekvivalentem bylo „dobrožilství", má své kořeny – podobně jako celá řada jiných reformních podnětů (eugenika, euthenika, sociální hygiena atd.) – na počátku 20. století. Návrat k přírodě a přirozenému způsobu života se měl stát prostředkem nápravy domněle narušené harmonie života a degenerace způsobené vědeckým, technickým a hospodářským pokrokem; příznačná byla silně pesimistická stanoviska a z nich rezultující potřeba boje proti všem tzv. sociálním jedům doby (alkohol, uvolněná sexuální morálka atd.). Poslání eubiotiky coby nápravného prostředku přitom bylo často chápáno značně nekompromisně, až militantně: „Stát, národ, společnost lidská buď se postaví na základ eubiotický, anebo propadnou degeneraci a zahynou" (Štorch 1929: 169).

Koncept eubiotiky je třeba chápat jako jedno z možných vyústění velké diskuse druhé poloviny 19. století známé jako *nature and nurture debate*, jejíž podstatou byl vzájemný poměr mezi tzv. vnitřními (vrozená konstituce člověka) a vnějšími (výchova, sociální a zdravotní péče) faktory. Eubiotika se snažila navazovat především na výzkum, který od šedesátých let 19. století prováděl britský vědec Francis Galton (1822-1911) a který postupně vyústil až ve formulování jeho konceptu eugeniky (z řeckého *eu* – dobrý a *génos* – zrozený). V příspěvku do amerického sociologického časopisu eugeniku vymezil jako obor, jehož záměrem je studium faktorů, které vylepšují či zhoršují druhové vlastnosti příštích generací člověka a zároveň spadají pod sociální kontrolu (Galton 1904; srov. Šimůnek 2005a: 375-411; 2005b: 25-53). Za zakladatele eubiotiky je považován profesor hygieny nejdříve na pražské (1907–1919) a později (1919–1938) bratislavské univerzitě Stanislav Růžička (1872–1946),[1] jejím

[1] Růžička se narodil 14. 1. 1872 v Praze a zemřel 6. 11. 1946 v Praze. Absolvoval lékařskou fakultu pražské univerzity a v letech 1898 až 1903 působil jako asistent prof. Gustava Kabrhela (1857–1939) na ústavu hygieny lékařské fakulty. V roce 1901 se na pražské lékařské fakultě habilitoval a v roce 1919 byl jmenován řádným profesorem lékařské fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě. V roce 1919 Růžička založil periodikum Sdružení profesorů hygieny universit Československé republiky a Československé eubiotické společnosti *Časopis pro zdravotnictvo*, od roku 1934 současně vedl časopis *Zdravotní zahradní města*. Archiv UK Bratislava, fond Osobní a habilitační spis Stanislav Růžička (1872–1946); Pazdera 2005: 104-109.

velkým propagátorem a posléze i Růžičkovým následovníkem se stal pedagog a spisovatel Eduard Štorch (1878–1956).[2]

Původ eubiotických snah lze zařadit do širšího kontextu tzv. *Lebensreformbewegung*, které představovalo zejména v období před první světovou válkou důležitý konglomerát alternativních představ i praktických návodů pro uspořádání života člověka ve 20. století. Věda a vědecká řešení tehdejších akutních problémů, souvisejících především s intenzivní industrializací a dlouhodobými sociálními problémy, přitom byly její důležitou součástí. Velká pozornost byla věnována studiu vnějšího prostředí, jehož znalostí a případnou modifikací mělo být dosaženo (trvalého) zlepšení životních podmínek. Zřejmé je to například v nástupu ekologie v oblasti přírodních věd a hygieny (školní hygieny) či sociální medicíny v oblasti medicíny, a to se všemi souvisejícími přesahy do politické sféry.

Ve dvacátých letech se Růžička pokusil o ustavení nové vědní disciplíny, kterou nazval *eubiotika*, česky *dobrožilství* (z řeckého *eu* – dobrý, *bios* – život) (Janko 1998: 209-218; 1999: 19-30). V roce 1922 Stanislav Růžička v České eugenické společnosti[3] uvedl přednášku, ve které představil eubiotiku jako „mladší sestru“ eugeniky, „která naučí, jak žíti dobře, tj. jaký způsob života

[2] Eduard Štorch se narodil 10. dubna 1878 v Ostroměři u Hořic v Podkrkonoší. Do školy začal Eduard chodit v Radimi u Jičína, reálku navštěvoval v Hradci Králové. V patnácti letech byl přijat na učitelský ústav. V roce 1897 složil maturitu s vyznamenáním a stal se učitelem na veřejných školách obecných s vyučovacím jazykem českým. Již v době studia se projevil nejen jeho literární talent, ale i antipatie k Rakousko-Uhersku a zájem o reformu pomocného školství a systému dětských útulen, tělovýchovy, skautingu. V roce 1903 odešel do Prahy a s vyznamenáním vykonal zkoušku k dosažení způsobilosti učit na školách měšťanských. 27. dubna 1907 se oženil s Boženou Vávrovou. Aby se vyhnul v r. 1918 frontě, „ukryl“ se v Jedličkově a Bakulově ústavu jako fotograf. Po válce se v srpnu 1918 stal ředitelem Dětské ústřední útulny. Následující roky prožil na Slovensku, nejdříve jako výpomocný odborný učitel na měšťance v Bratislavě, později i jako zástupce okresního školního inspektora. 1. února 1921 se vrátil do Prahy na místo zastupujícího učitele na měšťanské škole v Jindřišské ulici. K 1. červnu 1937 odešel na dočasný odpočinek při započtení služební doby 43 let 6 měsíců a od 1. ledna 1939 byl v penzi. Zemřel 25. června 1956 v Praze.

[3] Česká eugenická společnost byla založena 2. května 1915 Ladislavem Haškovcem. Předsedou byl zvolen Haškovec, místopředsedou Vladislav Růžička a jednateli Artur Brožek a Jaroslav Kříženecký. Po vzniku samostatného Československa Haškovce vystřídal v předsednictví Vladislav Růžička. Publikační prostor si členové společnosti osvojili jak v *Revue v neurologii, psychiatrii, fysikální a dietetické terapii* (od 1904), tak i v *Časopise lékařů českých* (od 1862). Česká eugenická společnost sídlila v Kateřinské 32, Praha 2. Kromě vydavatelské činnosti v nakladatelství Františka Borového, kde vyšly Růžičkovy *Biologické základy eugeniky* a mnoho dalších publikací, společnost dále vydržovala předmanželskou poradnu, po celou dobu své existence ovšem téměř nenavštěvovanou. Po druhé světové válce byla činnost eugenické společnosti obnovena, avšak v roce 1952 byla zastavena s tím, že její úkoly bude vykonávat stát a veřejná moc.

odpovídá fyziologickým zákonům“ (Růžička 1922: 7). Eubiotiku začlenil do okruhu *hygieny* – nauky o škodlivých vlivech životních podmínek – a *eugeniky* – nauky o správném zrození člověka. Eubiotika zdůrazňovala odpovědnost každého člověka za svůj život, respektive za své zdraví.

Základní eubiotické předpoklady Růžička zpřístupnil v populárně naučné práci *Eubiotika* (1922). Autor formuloval dvě základní eubiotické hypotézy, od kterých odvíjel další teorii a praktické návrhy: (1.) předpokládal, že všechny nemoci a patologické stavy jsou veskrze následky takových příčin, které jsou odstranitelné. Proto i všechny nemoci a patologické stavy lze z lidské společnosti vymýtit; (2.) jako hygienik dospěl k závěru, že z celého komplexu příčin chorob představuje cca 80 % nevhodný životní styl, který se vlivem průmyslového rozvoje a životem ve městech vychýlil od přirozeného způsobu života (Růžička 1926: 14).

Eubiotika burcovala proti všem tzv. sociálním nemocem, jako byla tuberkulóza, venerické nemoci a alkoholismus, gastroenteritidy kojenců, infekční nemoci dětí a dospělých, a proti škodlivým dopadům četných zaměstnání, nevhodným bytovým podmínkám, nezdravé výživě atd. (ibid.: 111-114). Podle Růžičky by člověk měl umírat sešlostí věkem a smrt dítěte nebo mladého člověka by měla být abnormálním jevem upozorňujícím, že ve společnosti něco není v pořádku. Eubiotika zastřešila některá módní hnutí, která se ve dvacátých letech 20. století stávala stále populárnější – vegetariánství, alkoholovou i nikotinovou abstinenci apod. Nejen v centru Prahy tak vznikaly vegetariánské nebo eubiotické restaurace a rozšiřovala se obliba zdravých potravinářských výrobků. Životní styl, který by odpovídal eubiotickým představám, Růžička označil jako *polozemědělský způsob života*; dnes bychom jej mohli nazvat *chalupářským životním stylem*. Jeho součástí mělo být každodenní drobné hospodaření, a to v odpoledních hodinách.

Podobně jako eugenika, i eubiotika se na počátku 20. století stala předmětem politických a národnostních diskusí. Sám Růžička kladl zodpovědnost za obrodu celé lidské společnosti na bedra především slovanským národům, které si podle něj jako jediné zachovaly úzké soužití s přírodou a nepropadly civilizační a průmyslové zkáze. Růžička však eubiotiku prosazoval subjektivisticky a konfrontačně. Tradiční lékařství a jeho výuku na lékařských fakultách nařkl z parazitování na nemocech.[4]

[4] 19. ledna 1934 uveřejnil ve *Slovenském deníku* článek „Pryč s onou medicínou, která zabíjí a nemoci pěstuje“. Růžička ve svých i pozdějších článcích vyvozoval, že tradiční medicína systematicky

Československá eubiotická společnost zdravotnická, odbočka v Bratislavě

Na konci dvacátých let Růžička stále více popularizoval eubiotické hnutí jak v laických, tak i v odborných kruzích, a to s cílem založit společenskovědní společnost. Ideovým východiskem eubioticko-eugenické společnosti (Růžičkův termín pro pozdější Československou eubiotickou společnost zdravotnickou z podzimu 1924) měla být „základní revize celkové koncepce problému zdraví a nemocí v národě, a to v tom smyslu, že základem racionální koncepce problému toho a jeho řešení musí býti učiněna eubiotika s eugenikou“ (Růžička 1924a: 8). Archivní pozůstalost eubiotické společnosti nebyla nalezena.

1. května 1924 se v Bratislavě uskutečnila ustavující schůze Československé eubiotické společnosti zdravotnické se sídlem v Bratislavě a pobočkami v Praze a Brně (dále jen Eubiotická společnost). Podle § 2 stanov společnost vznikla za účelem „propagovať zásady eubiotiky a tak sa starať o postupné zavedenie a zakotvenie fysiologického typu života – eubiotikou daného – v našom národe a štáte. Odborné riešenie a pojednávanie všetkých zdravotnických problémov a otázok“ (Růžička 1924b: 71-72). Spolková činnost se měla ubírat podle § 4 vedením přednášek, veřejných a spolkových schůzí, propagací eubiotiky literaturou, intervencí u odborných společností a institucí, zájezdy, vycházkami a využitím všech zákonných prostředků, které poslouží cíli. Předsedou společnosti byl zvolen Stanislav Růžička, čestným předsedou Gustav Kabrhel (1857–1939) a místopředsedy Matej Metod Bella (1869–1946, politik, župan bratislavský v letech 1919–1928) a Jan Bohuslav Kraicz (1869–1929, lékař a politik, přednosta bratislavské expozitury ministerstva zdravotnictví). Na návrh spolkového výboru bylo na ustanovující schůzi přijato 35 řádných členů s hlasovacím a volebním právem. O blízkosti Eubiotické společnosti a České eugenické společnosti svědčí i členství významných eugeniků ve spolkovém výboru. Za nejvýznamnější jmenujme Haškovce, Foustku a Růžičku.

Program, který si Eubiotická společnost vytkla pro první rok své činnosti, měl tři body: (1.) propagovat eubiotické cíle zejména v parlamentních kruzích;

pěstuje a udržuje choroby. Proti Růžičkovým úvahám se nejprve postavil profesorský sbor lékařské fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, později byl jeho spor postoupen i Ministerstvu školstva a národnej osvety Slovenskej krajiny. Mnohaletý spor se objevil i ve vyřízení Růžičkovy žádosti o přeřazení do výslužby ze dne 29. října 1938. Proděkan, děkan lékařské fakulty a rektor Univerzity Komenského eubiotiku označili za jakýsi zdravotnický primitivismus, který zneuznává dosavadní pokrok v lékařství a zdravotní péči. Obě strany si své názory vyměňovaly na stránkách *Slovenského deníku*.

(2.) zaslat rezoluci komitétu pro hygienu Comité permanent d'hygiène Společnosti národů, aby eubiotiku uznala za hlavní a generální prostředek ozdravení národů; na výborové schůzi konané 18. října 1924 byl tento návrh nahrazen záměrem oslovit ministerstvo zahraničí a požádat jej o podobnou iniciativu; (3.) ustavit prvního hygienika-eubiotika, jehož náplň činnosti byla vymezena 7. května 1924. Každý hygienik-eubiotik měl osvětovou činností informovat jemu přidělený obvod o výhodách fyziologicky odpovídajícího životního stylu, vést 1–2 ordinační hodiny denně, působit jako rodinný lékař a směřovat ke zřízení eubiotické kolonie ve svém obvodu. Z návrhů ze 7. října 1924 přijala Eubiotická společnost úkol věnovat se propagační činnosti ve vojsku a sokolském hnutí. Jejím tiskovým orgánem se stal *Časopis pro zdravotnictvo*. Růžička předložil návrh, aby Eubiotická společnost přistoupila jako samotný odbor k České eugenické společnosti v Praze (Růžička 1924a: 72).[5] Doklad o tomto propojení však nebyl nalezen a nelze tudíž potvrdit, že by se obě organizace nějak sjednotily nebo propojily.

Eubiotická škola jako naděje pro město, aneb Štorchovo úsilí o reformu meziválečného školství

Vznik samostatného Československa v roce 1918 otevřel prostor pro reformní pokusy v našem školství, což v případě Výchovné osady Růžičkov sehrálo svou nepopiratelnou úlohu. Na pozadí politických změn a s oporou poznatků nově se prosazujících oborů, zejména experimentální psychologie, byly rozvíjeny snahy reformovat jak organizační podobu školského systému, tak charakter vyučovacího procesu.

O tom, že se eubiotika stala také základnou některých pedagogických reformních pokusů, svědčí experiment Dětská farma pedagoga a spisovatele Eduarda Štorcha. Pro konstituování Štorchova eubiotického myšlení a posléze i činů mělo nepochybně zásadní význam jeho pobývání v prostředí dělnickém až chudinském. Od nástupu do první školní služby do přijetí zaměstnání v dětské útulně to bylo devatenáct let kontaktu „učitel – rodiče proletářských dětí" v prostředí severočeských uhelných dolů a dělnických kolonií nových pražských periferií Libně a Buben, „osad venkovských", k Praze nedávno připojených. Jak

[5] Výzkum nepotvrdil změnu názvu z České eugenické společnosti na Československou eugenickou společnost. Lze se tedy domnívat, že se *československý* v názvu společnosti objevilo s dobovou euforií vzniku samostatného Československa. O skutečném spojení obou společností nebyly nalezeny doklady.

upozorňuje Budil, „rychlá urbanizace a industrializace přispěly ke vzniku rozsáhlých chudinských čtvrtí, jejichž obyvatelstvo trpělo podvýživou, chorobami a kriminalitou“ (Budil 2001: 563), a tato skutečnost byla hlavní motivací Štorchova eubiotického přístupu k řešení této vážné sociální otázky. Dokonce ji dokázal přetavit i do originální činnosti výchovné a vychovatelské. Proto bylo logické, že se „našel“ v reformních proudech – nejen školských, ale i sociálních –, které tehdy společností prostupovaly. Štorchovy představy o výuce souvisely s tzv. ozdravnými školními pokusy. Tedy takovou organizací školství a vedení výuky, která by odpovídala vývojovým potřebám dítěte v raném školním věku na straně jedné a společenským potřebám na straně druhé. Ojedinělým reformně pedagogickým projektem bylo zřízení Dětské farmy se školou v přírodě na pražském Libeňském ostrově v letech 1925-33 (Vojtko 2006: 170-283).

Dětská farma přestavuje osobitý typ ozdravné školy, v níž se Štorch snažil o důsledný návrat ke zdravému a fyziologii člověka odpovídajícímu způsobu vedení výuky, výchovy a vyplňování volného času dětí a mládeže. Ideový záměr Dětské farmy se začal rodit v roce 1921, roku 1925 vlastní pokus započal a rozhodující moment nastal v roce 1926, kdy byla povolena výuka vybraných předmětů přímo na Dětské farmě. Štorchova Dětská farma pak existovala dalších osm let.

Co výrazně ovlivnilo Štorchovo celoživotního směřování, byly jeho trpké učitelské začátky v Mostě (Kakáč 1986: 55-61). Tam si začal uvědomovat dopady negativního působení životního stylu dělnictva v průmyslové oblasti. Jako mladý a vnímavý učitel si musel připustit tíživost místních sociálních problémů, jejich vliv na rodinu a omezení vlivu školní výchovy. Stále více si uvědomoval potřebu změny školského systému, sociální obrody celé společnosti a ozdravění dalších generací. V roce 1929 Štorch publikoval sociálněpedagogickou práci *Dětská farma* (Štorch 1929). Hned v úvodu podpořil aktuálnost zavedení eubiotických principů do školní výuky a tělovýchovy. S ohledem na snižování tělesné a duševní zdatnosti a všeobecného rozšíření tuberkulózy (vzhledem k místům šíření se o ní hovořilo také jako o „školní nemoci“), podrobil kritice rozvrhy, osnovy jednotlivých předmětů, vytíženost dětí školními i domácími povinnostmi a v neposlední řadě i nehygienická a fyziologickému vývoji žáků neodpovídající řešení školních budov. O rozvrzích a školních osnovách byl přesvědčen, že vedou k „nervosnímu štvaní“ dětí i učitelů a mínil, že v každodenním přetěžování spočívá příčina většiny kázeňských přestupků. Štorch například vypočítal, že školní a domácí povinnosti dětem

zabírají v průměru 58,75 hod. týdně, z čehož přibližně 32 hodin vyplňují školní povinnosti. Při jiném, podobně zaměřeném šetření zjistil, že dívky IV. ročníku měšťanské školy jsou vytížené v průměru 67,5 hod. týdně. „Připomínám, že jest mi úplně vzdáleno propagovati snad lenošení mládeže, naopak hájím, že prvým úkolem mládeže je učiti se. Ale brániti musím náš bezmocný dorost, když se mu vinou špatné organizace a špatné metody nedá potřebný čas k zotavení, aby se mohl učiti bez újmy na svém zdraví!" (Štorch, Eubiotická škola: 19-20). „Přimlouvám se za dodržení zásady polodenní práce (8.00–13.00) i v jednotné škole, aby každé odpoledne bylo ponecháno tělesnému i duševnímu občerstvení" (ibid.: 20). Ke spojení školy se životem dodává, že zatímco život uhání kolem školy a „otřásá veškerým okolím, až to břinčí", škola zachovává důstojný studený klid (ibid.: 23).

Ve Štorchově pozůstalosti je uložen nedatovaný rukopis studie *Eubiotická škola*, ve které načrtl charakteristické rysy ozdravně reformované školní výuky. Vycházel ze sociálního lékařství a humanistických názorů T. G. Masaryka (1850–1937). Štorch byl přesvědčen, že úspěšná reforma školství musí vycházet z domácích kořenů, ale odpovídat novému československému duchu i kolektivnímu cítění a musí spět k „harmonii života dětí s dospělými a společenským řádem vůbec. Reformovat výchovu dětí, to neznamená jen zdokonalovat tu didaktiku ve škole, to znamená reformovat i život nás dospělých. My jsme ta půda, ze které rostou nové generace" (Štorch, Eubiotická škola: 2). Cílem moderní školy by měla být vědomá a systematická výchova nového a lepšího lidstva založená na důkladném výzkumu specifických vlastností československého dítěte.

Štorch si představoval, že reformovaná školní výuka bude počátkem rozsáhlé reformy rodinného, kulturního a vlasteneckého života rodiny. Soudil: „Naše učitelstvo stojí před dalekosáhlou úlohou. Má ukázati, že slyší volání nemocného lidstva, potácejícího se v křečových záchvatech, po osvobozující spásné výchově mladého dorostu. Jsem jist, že hlucho nezůstane" (Štorch 1929a: 172). Moderně reformovaná škola měla pečovat společně s rodinou o zdravotní a výchovný prospěch dětí, přičemž výchova měla být vedena v národně vlasteneckém duchu, v úzkém spojení s praktickými potřebami života, ale především tak, aby odpovídala zdravotním a vývojovým možnostem žáka. Výchova v této škole tak měla být zárukou přirozených fyziologických podmínek vývoje dítěte: správné výživy, dostatečného pobytu na čerstvém vzduchu a v přírodě všeobecně, vhodného tělesného vyžití, odpočinku a ochrany před nevhodným prostředím.

Štorchovy úvahy o dětské farmě korespondovaly s ozdravnými školními projekty, se kterými se v Evropě po první světové válce hojně experimentovalo.

Především v Německu a Anglii byly pro děti zdravotně oslabené, sociálně znevýhodněné nebo děti z průmyslových čtvrtí zřizovány *školy v přírodě, zahradní školy* (die Gartenarbeitsschule, die Gartenschule), *lesní školy*, ale také tzv. *univerzity na volném vzduchu* (Štorch 1929a: 172). Jejich společným pojítkem bylo utužování tělesného a duševního zdraví přirozeným pohybem a pobytem ve volné přírodě, výchova k lásce k přírodě, domovu, vlasti a samozřejmě i národu. Štrochovy pedagogické a eugenické názory se nevymykaly hnutí, pro které se v německy mluvících zemích vžilo označení *Lebensreformbewegung*. V zásadě šlo z lékařsko-hygienického hlediska o vylepšení životních podmínek dítěte. Toto úsilí se současně odráželo i v inovátorských poměrech ve školství a ve vedení výuky.

Zřejmě nejpopulárnější bylo ve větších městech zřizování *škol zahradních*, respektive tzv. *sadových škol*. Taková škola vznikla například roku 1924 v Praze-Dejvicích, kde obecná škola provozovala v zahradním pavilonu dvě učebny pro výuku občanské nauky, ručních prací a tělesné výchovy. V meziválečném československém školství se ale většinou namísto zahradních škol uplatňovaly pokusy s tzv. *zahradními dny* pro zdravotně oslabené a ohrožené děti (při slunném dni výuka probíhala pro vybrané děti na školní zahradě). Pozitivní vliv na zdravotní stav zdravotně oslabených a ohrožených dětí dokladovala četná šetření o týdenním zvyšování tělesné hmotnosti nebo množství hemoglobinu v krvi. Obecně se soudilo, že výuka ve škole v přírodě, kromě vylepšení prospěchu, posiluje nervový systém, kondici, zlepšuje dýchání a plicní ventilaci, snižuje krevní tlak, podněcuje radost ze života, probouzí optimistickou mysl a chuť k jídlu (Štorch 1929a: 51).

Idea školy v přírodě na Dětské farmě

Školu v přírodě Eduard Štorch považoval za vzdělávací instituci, která formuje osobnost dítěte po stránce duševní, tělesné a zdravotní. Ke zřízení školy v přírodě na Dětské farmě ho inspirovala lesní škola zřízená v Německu v Charlottenburgu u Berlína.[6] Zřízení školy v přírodě při Dětské farmě navrhl Štorch

[6] Tamní Lesní škola (*die Waldschule*) byla otevřena jako speciální třída pro slabé děti 1. srpna 1904. Celá škola se skládala z 2 tříd a jedné kanceláře pro ředitele. Budova byla dřevěná. Výuka probíhala venku, při špatném počasí se měnila třída v hernu a jídelnu. Nebyly tu školní lavice. Další vybavení areálu spočívalo v jedné hospodářské boudě, kde byla i „nemocnice“, a ve velkém zábavním pavilonu. Výuku zajišťovali tři učitelé a jedna učitelka na 95 dětí. Na odpolední program docházelo několik pomocných osob. Množství žáků (i učitelů) stále rostlo ze zmíněných 95 na 120. V roce 1917 měla škola 290 žáků a 9 učitelů. Škola byla určena dětem anemickým, choulostivým, nervózním a těm, které nevydrží 6 hodin v uzavřené budově (= ve škole tradičního stylu). Celkem se učilo po 1/2 hodinách s 5ti

městu Praze roku 1925. Svůj záměr zdůvodnil negativními dopady nezdravého prostředí v tradiční školní budově na zdraví dětí a jejich přirozený vývoj. Tomu neprospívala ani strohost školní výuky. Zprvu měla škola sloužit dětem zdravotně oslabeným a ohroženým a dětem v rekonvalescenci, jejichž stav už nevyžadoval lékařské ošetření. Ve škole měla působit školní sestra, která by zabezpečovala kontakt mezi školou a rodinou dítěte. Dohled nad „zdravým" vedením výuky měl být uložen školnímu lékaři, který měl dvakrát týdně prohlížet děti a spolupodílet se na vedení školy. Ve třídě mělo být mezi 20 a 25 žáky.

Výuka se měla odbývat po sedm měsíců v roce nepřetržitě, na zbývající tři chladné měsíce by děti přešly do své původní školy. Štorch však doufal v celoroční výuku venku! Pro takový případ počítal se změnou osnov jednotlivých předmětů i jejich cílů a přizpůsobením harmonogramu školního roku. Výuka by tak mohla začínat tradičně 1. září, první pololetí by skončilo 15. prosince a do 31. ledna by následovaly zimní prázdniny – dostatečně dlouhé pro odpočinek a vyžití zimními sporty. Druhé pololetí by začínalo 1. února odjezdem na horský zotavovací a utužovací pobyt. Od 1. března do 31. července by výuka opět pokračovala ve škole v přírodě. Následovaly by letní prázdniny, kterými by byl ukončen školní rok 31. srpna.

Pro první fáze proměny československých škol Štorch navrhl: „a) Rozmnoží se a zvětší se okna ve třídách. Jsou pak otevřena stále. Za chladného počasí se děti teple obléknou; b) Odstraní se celá jedna stěna učebny, takže z uzavřené učebny vznikne krytá veranda; c) Zřídí se lodžie, otevřené vzduchu a slunci, kde děti odpočívají na lehátkách. V zimě jsou děti dobře zabaleny. Ustoupiti nelze!" (Štorch 1929a: 152).

Spojení přírodopisu, zeměpisu a dějepisu do jednoho vyučovacího bloku a „neškolské pojetí" tělesné výchovy představuje to nejdůležitější, co volbou metod, cílů a organizací vyučovací hodiny odlišuje Štorchovu reformovanou školu od tradiční výuky. Tělesná výchova měla být zrušena a nahrazena přirozenými pohybovými aktivitami v každé vyučovací hodině. Volené aktivity by měly odpovídat vývojovému stupni dítěte a pozitivně ovlivňovat jeho duševní a tělesný vývoj. Vhodně k nim měla být přiřazena i sexuální osvěta. Taková

až 10ti minutovými přestávkami, týdně 12 až 15 vyučovacích hodin, strava byla 5krát za den. První školní rok byl zahájen 29. října 1904. Škola byla otevřena po celý rok vyjma doby od Vánoc do Velikonoc, kdy byly děti v normální škole. Třikrát týdně prohlížel děti lékař. Náklady jen částečně hradili rodiče. Podrobněji Štorch 1929. Pokus o zřízení lesní školy roku 1907 v Kostelci nad Orlicí byl jedním z prvních v Čechách, zůstalo ale pouze při plánech. Další pokus byl v Domařově nad Bystřicí, tehdy Domštátu, v roce 1923. Škola v přírodě byla zřízena v Pardubicích na školní zahradě. Výuka probíhala pouze od 18. května do 26. června 1926. Škola byla určena pro děti zdravotně oslabené.

zdravotní tělesná výchova se podle Štorcha obejde bez tělocvičen a tělocvičného náčiní. Ze sportů je vhodná lehká atletika, veslařství, turistika, táboření, střelba z luku, cyklistika, jízda na koni, skauting a klasické zimní sporty. Kromě jezdectví bylo možné na Dětské farmě provozovat všechny vyjmenované aktivity.

Také v případě dalších vyučovacích předmětů Štorch navrhoval změny. Výuka českého jazyka měla být konkrétnější a názornější, její nedílnou součástí se mělo stát například každodenní zapisování a ilustrování deníku. Štorch se přikláněl i k výraznému zjednodušení pravidel českého pravopisu. Domníval se, že by zjednodušení psaní *i* a *y*, *ě* a *je* a dalších komplikovaných gramatických jevů výchově a vzdělání dětí jen prospělo: „co žáků zbytečně propadne pro jalové pravopisné formálnosti v době všeobecné racionalizace“ (Štorch, Eubiotická škola: 20). Při výuce kresby Štorch navrhoval předcházet její konvenční a nenápadité stylizaci. Různé náměty a techniky by měly vycházet z praktických požadavků, jako např. plánek budovy, výrobku, skříně, natírání dřevěných budov a nářadí. Samo psaní zdravotně oslabených dětí mělo být zredukováno na míru zcela nezbytnou. Pro předměty jako zeměpis, dějepis a přírodopis navrhoval jejich vzájemné propojení. Při jejich výuce se měla uplatňovat metoda pozorování, měření, statistického šetření a zhotovování předmětů, o nichž se právě učí. Nedílnou součástí takové výuky by měly být cestovatelské výpravy po Vltavě spojené s tábořením na neznámých místech. Vlastní dějepisné vyučování chtěl Štorch pozměnit ve výuku tzv. sociálního dějepisu. Jeho podstatou byl výklad společenských a kulturních dějin lidské společnosti v kontextu dějů přírodních: „Evoluční teorie vede k reálnému smýšlení pokrokovému. Velmi bychom se zasloužili o národ, kdybychom všemu lidu vštípili poučení, že ‚vše plyne‘ a že svou úlohu na zemi vyplníme prací k vyšším a vyšším stupňům kulturním a sociálním“ (Štorch 1929a: 90). Pozornost by si podle něj zasloužilo zejména období pravěku a husitství na úkor memorování panovnických posloupností (k reformě výuky dějepisu blíže: Štorch 1905, 1908).

Chod školy v přírodě na Dětské farmě jako vzor pro školská zařízení v osadě Růžičkov

25. května 1925 bylo na Štorchovu žádost povoleno zřízení školy v přírodě při Dětské farmě na Libeňském ostrově. Její vybudování a vybavení trvalo téměř jeden rok. 27. března 1926 bylo povoleno zahájení výuky, k němuž došlo 22. května 1926. Dětskou farmu tvořila ovocná zahrada, farma s domácími

zvířaty, zelinářská zahrada, pole, květinové záhonky, žákovské záhonky, louka, zahrádková kolonie a tábořiště, ze sportovišť pak volejbalové hřiště, dráha pro skok do dálky, hřiště na vltavském břehu, zahradní hřiště, pískoviště, toalety, koupaliště s oddělením pro plavce i neplavce, s ostrůvkem, šatnami a převlékárnami a v neposlední řadě i přístav pramic. Dětská farma byla vybavena kuchyní, „Děvínem" (malá budova pro dívky), opatrovnou a větším domkem pro chlapce (Štorch 1929a: 178). Bylo zde i místo pro relaxaci a uvolnění, pro soukromí, ale i vhodně zabezpečené hygienické zázemí pro smíšenou výuku chlapců a dívek. Aby se atraktivní místo při Vltavě nestalo rekreační oblastí Pražanů a výuka nebyla narušována rodičovskými zásahy, omezoval návštěvy rodičů domácí řád, a to pouze na první neděli v měsíci (Štorch 1921-1944: 51).

Původně si Štorch představoval každodenní dělení výuky na dopolední a odpolední vyučování. Dopolední výuka předmětů rýsování a fyziky měla probíhat 2 až 3 hodiny (od 8.00 do 10.00 hod., příp. do 11.00 hod.) ve škole v Jindřišské ulici a odpolední vyučování, např. dějepis, zpěv, občanská nauka, tělesná výchova a ruční práce, na Dětské farmě. Skutečnost byla však mnohem složitější. I po zřízení školy v přírodě Štorchovi zůstaly všechny jeho povinnosti ve škole v Jindřišské ulici, musel se spokojit pouze s dětmi své třídy. Výuka navíc musela bezpodmínečně respektovat rozvrh hodin „kamenné školy". Ostatní učitelé Štorchovo úsilí nepodporovali.

Denní program na farmě začínal v 9 hodin vytažením vlajky a přípravou na ranní prohlídku. Funkcionáři z řad dětí nahlásili nemocné a nepřítomné a také všechny zajímavé události, učitel obeznámil děti s tím, co se ten den bude dít. Následovaly žákovské zprávy o počasí, stavu her, zahrady a plánovaném zábavném programu. Pak se odcvičila prostná a začalo vyučování. Denní program byl veden až do 19. hodiny.

Dětská farma zajišťovala kromě obědů a večeří i svačiny, které si děti připravovaly samy. Za teplého počasí byly děti bosé, v plavkách nebo nahé, jindy se pohybovaly pod přístřeškem.[7]

Do výchovného programu byl zakomponován „Program Dětské farmy Předvojenské výchovy mládeže" (od 5 do 20 let), jak jej Štorch pojmenoval. Byl to propracovaný systém nejrůznějších aktivit zaměřených na rozvoj tělesné zdatnosti a mravní uvědomělosti. Přitom se využívalo sportovních aktivit: lehké atletiky, koupání, plavání, veslování, bruslení a lyžování (v okolí), her

7 Štorch se však inspiroval i u eskymácké „školy v přírodě", ve které jsou děti i v takové nepřízni venku. Často děti chodily nahé, což Štorch považoval za přirozené právě u malých dětí.

na trávníku, polních her a tělovýchovných rozprav, ale i skautských dovedností: táboření, přenocování v přírodě pod stany, pozemních a stavebních prací, ručních prací (k životu v přírodě), zahradnictví, vaření a přípravy pokrmů, ale i uměleckých činností: zpěvu, hudby, deklamace, divadla v přírodě a veselých besídek. Všechny aktivity byly zaměřeny na výchovu a tělesnou zdatnost. Pro starší děti nabízel „Program pro mládež škole odrostlou“: nedělní besídky, učňovské besídky, tělesná cvičení, sporty, hry v zimě i v létě, vycházky, táboření, přednášky, kurzy a zábavné besídky (Štorch 1921-1944: 27, 29).

Je malý zázrak, že Štorch dokázal v podobném duchu pracovat téměř osm let. O uzavření tohoto pedagogického experimentu se „zasloužilo“ Ředitelství pro stavbu vodních cest, které plochu Dětské farmy přislíbilo pronajmout Ústavu pro tělocvik a sport při Universitě Karlově. Tento závěr byl prosazen pod pohrůžkou násilného vyklizení pozemku, nebude-li uvolněn do 31. prosince 1934.[8] Zdálo by se, že Eduard Štorch v mnohém prohrál. Vytvořil však model české školy v přírodě, který sice neměl přímé pokračování, zato je dodnes inspirací pro školská zařízení analogického typu – ozdravovny, léčebny a jistěže i pro existující školy v přírodě. Věcně mu nebylo co vytknout, rušil však zavedené pořádky, a to se většinou nepromíjí.[9]

Eubiotická osada Růžičkov v Praze-Troji: naděje pro moderní společnost

Pozoruhodným projektem a pojítkem Růžičkova a Štorchova úsilí, dokládajícím československé meziválečné snahy o reformu společnosti a školství, je záměr vybudování Výchovné osady Růžičkov v Praze-Troji z let 1925–1930. Materiály o tom pocházejí z archivního fondu ministerstva školství, uloženého v Národním archivu v Praze.

U příležitosti oslav 70. narozenin T. G. Masaryka, k památce založení Československé republiky a uctění 250. výročí úmrtí J. A. Komenského věnoval

[8] Z korespondence Ředitelství pro stavbu vodních cest z roku 1933: „ředitelství podotýká, že dosud nezkoumalo ani právní charakter ‚Dětské farmy' a ‚Školy v přírodě', ku kterýmž účelům byl státní pozemek pronajat jakožto instituci veřejnými prostředky dotované, ani dosavadní Vaší [= Štorchovu] legitimaci jakožto správce jich a že musí proto nyní dodatečně žádati od Vás potvrzení školského referátu hl. města Prahy o tom, že předměty a zařízení ‚Dětské farmy' jste oprávněn osobně disponovat a že mohou Vámi býti převzaty. Jinak musely by býti dány k dispozici příslušným úředním orgánům.“

[9] Zajímavě by působilo také porovnání Štorchova úsilí např. se současnou koncepcí sociální pedagogiky; viz např. Kaliba 2009.

velkostatkář Alois Svoboda československému státu rozsáhlé pozemky a nemovitosti v Praze-Troji. Svou donaci podmiňoval vybudováním osvětových a sociálně-humanitních zařízení ve prospěch mládeže v Komenského duchu. Notářský spis byl po četných jednáních sepsán 7. října 1922, cílem mělo být: „vybudování osvětových a sociálně humanitních zařízení ve prospěch mládeže původem i rasou československé v duchu a zásadách Jana Ámose Komenského. Školy i ústavy vědecké, které budou tu zřízeny, mají nejen vyplniti mezery našeho školství všech stupňů, nýbrž mají býti přizpůsobeny novým methodám a směrům, podle nichž vyučování praktické má stejnou váhu jako theoretické. Zejména jest přihlížeti k potřebě škol pokračujících, neméně pak škol odborných, průmyslových, umělecko-průmyslových a obchodních, které napomáhají hospodářskému rozvoji národa. Doporučovalo by se, aby ústavy, které zde budou zřízeny, byly organizovány na stejných zásadách a v jednotném rámci a aby nescházely též školy vzorné a pokusné, v nichž lze ten který směr prakticky vyzkoušeti. Z oboru sociální péče, aby bylo mezi jinými pamatováno na kojence, sirotky a děti méně nadané. Tělesná výchova najde tu vhodné pole k všestrannému rozvinutí všech svých složek. Při stavbě budov mějž přednost systém pavilonový a celek budiž jedinou velkou obydlenou plochou.“[10]

O přidělení pozemků rozhodovalo ustanovené kuratorium, jehož složení určoval dodatek k notářskému spisu z listopadu 1924. Na schůzi ministerské rady Československé republiky konané 21. února 1924 byl ke dni 31. října 1923 schválen Jednací řád Kuratoria trojských nemovitostí. Předsedou byl ustanoven senátor Bohumil Němec, řádný profesor Ústavu pro fysiologii rostlin University Karlovy (Janko 2006: 28), čestným předsedou byl do své smrti Alois Svoboda.[11] 6. října 1923 byl za účelem vybudování osvětových a sociálně-humanitních zařízení v Troji usnesením vlády Československé republiky dar přijat a Ministerstvo školství a národní osvěty (dále jen MŠNO), zplnomocněné ke správě administrativy Svobodovy donace, za to vyslovilo poděkování.

První konkrétní návrhy na využití darovaných pozemků se objevovaly v souvislosti s potřebami budované pražské zoologické a botanické zahrady, a to už v době jednání o přijetí daru Aloise Svobody. Zřízení zoologicko-botanické zahrady navrhoval samotný dárce. Jeho prvotní návrh však nebyl v archivu ministerstva školství dohledán. 3. března 1924 byla rozhodnutím

10 Fond Svobodův: MŠNO 1918-1919, 25, Fond PR-Svoboda, II, 3027.

11 Jednací řád stanoví funkční období předsedy na 3 roky. Němec byl předsedou nejméně do roku 1932. Zmínky o jeho další volbě nebo jmenování nebyly v archivních fondech MŠNO nalezeny.

předsednictva ministerské rady republiky Československé schváleno: „aby z ústavů a zařízení dárcem na darovaných nemovitostech projektovaných nejprve byla zřízena veřejná zoologická zahrada a veřejná botanická zahrada, která bude zároveň universitní zahradou university Karlovy v Praze, a aby k těmto účelům bylo použito z darovaných nemovitostí: a) pro zřízení zoologické zahrady pozemků západně od trojského zámku ve výměře 8 ha a 93 m^2, b) pro zřízení botanické zahrady nemovitostí východně od trojského zámku zatím ve výměře 7 ha, 77 a, 52 m^2.“[12] 10. dubna se členové kuratoria a zástupci dárce sešli před trojským zámečkem a dohodli se o dřívějším předání pozemků a zařízení k účelům zřízení zoologické zahrady a botanické zahrady k 1. říjnu 1924. Tedy dříve, než určovaly podmínky darovací listiny. Na konci třicátých let byla vedena jednání o dalších pozemcích ve prospěch pražské zoologické zahrady. Jedním z odpůrců byl Stanislav Růžička (Anděrová 2008: 9-25).

V prosinci 1926 začalo MŠNO jednat o využití pozemků s pražskou městskou radou, ministerstvem sociální péče, ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy. Nikdo z oslovených na nabídku nemovitostí nereflektoval. Nakonec 24. ledna 1927 ministerstvo sociální péče odmítlo nabízené pozemky s odůvodněním, že dosud nezřizuje a nehodlá zřizovat státní ústavy za účelem sociální péče o děti a mládež. Příležitosti se na popud Eduarda Štorcha chopila Československá eubiotická společnost. Za účelem zapůjčení pozemků ke zřízení ozdravných škol v přírodě a výchovné osady založili Stanislav Růžička a Eduard Štorch Družstvo Eubiotická škola a rodina (dále jen družstvo). 5. listopadu 1928 zaslali Růžička jako předseda a Štorch jako jednatel přípravného výboru družstva ministerstvu školství svou první žádost o propůjčení 10 až 20 ha pozemků na dobu cca 80 let. Jak uvedl, „Nelze nadále otáleti s reformou školství. Ale je také jisto, že nelze žádoucí reformu provésti všeobecně naráz a definitivně. Nové myšlenky je nutno ověřiti náležitými pokusy a vzory. ... Mládeži nutno poskytnouti především správnou tělesnou výchovu podle zásad eubiotických, to jest vychovávati ji v přirozených podmínkách fysiologických, na volném vzduchu, na slunci, střídmě ji vyživovati a otužovati ji přiměřenou tělesnou prací (v zahradě atd.). Takováto tělesná výchova není dobře proveditelná v dosavadních školách uzavřených. Proto by družstvo zbudovalo na přiděleném území eubiotické školy v přírodě (na volném vzduchu), rozličně diferencované. Školy v přírodě těší se i jinak v kulturním světě velikému rozkvětu, a bylo by na místě u nás takové školy uvésti v život v souvislosti s eubiotickým

12 MŠ 1918-1949, 25, Fond PR-SVOBODA, II, 3027.

typem občanského života. Přinesly by bohatý užitek nejen dětem samým, ale byly by i plodným podnětem pro celou republiku. Zejména také ukazujeme na to, že by tyto školy v přírodě mohly býti zároveň pedagogickou laboratoří příští učitelské fakulty (vys. školy pedagogické) a že by se tu prováděly pokusy s novými školskými methodami."[13]

Dále autoři poukázali na požadavek těsné součinnosti školních institucí a rodiny: „Přihlížejíce k tomu všemu uznáváme za nutné spojiti školní výchovu s rodinnou, tím způsobem, že kolem školy vybudujeme vzorovou osadu rodin, které mají smysl pro moderní výchovu mládeže a pro plně zdravý a zdatný občanský život. Vznikla by tu eubiotická rodinná osada, jak ji navrhuje bratislavský hygienik prof. Dr. St. Růžička (Eubiotika 1926, ‚Das System der Hygiene auf Grundlage der Eubiotik' 1927)."[14] Autoři předpokládali, že navržený experiment přinese první konkrétní společenské a zdravotní výsledky po dvou až třech generacích. „Celá osada i se školami byla by spravována výborem, ve kterém by se uplatnili vychovatelští průkopníci, i hygienikové-eubiotikové, i příkladní občané (rodičovská rada)."[15]

Výchovná osada byla pojmenována po zakladateli eubiotického hnutí *Růžičkov*. Podle pozdějších žádostí měl záměr čítat 50 až 80 rodinných domků se zahrádkami o celkové výměře cca 83 ha. Obyvatelé osady měli žít podle eubiotických pravidel, a to včetně výchovných hodnot a obecné vzájemné solidarity obyvatel osady. Návrh také počítal s tím, že by přijatí nemajetní osadníci mohli platit symbolický pronájem nebo by si majetek pořizovali na splátky. Ke zmíněnému listopadovému memorandu Štorch přiložil podrobně rozpracované sociálně-pedagogické otázky Výchovné osady Růžičkov v útlém spise *Výchovná osada*. Organizace školní výuky měla spočívat v pavilónových školách v přírodě.

V pozůstalosti Eduarda Štorcha byl nalezen nedatovaný dvoustránkový „Pracovní a ideový program zužitkování pozemků nadace Svobody pro zřízení eubiotické výchovné osady". V oblasti péče o mládež program přislíbil, že družstvo bude zřizovat ústavy a školy, které by vyplňovaly mezery v tradičním školství pro všechny věkové kategorie: ústav pro kojence a útlou mládež; školy a ústavy pro děti ve věku od 6 do 14 let: a) škola v přírodě, zvláště pro děti tělesně oslabené, b) pomocná škola pro děti duševně slabé a c) sirotčinec

13 Ibid.
14 Ibid.
15 Ibid.

a útulek pro děti opuštěné. Pro dorost a dospělé zřídí praktické ústavy a pokračovací odborné kurzy. Školy pavilónového typu by měly být zpřístupněny i pro děti mimo osadu, a to především pro děti tělesně slabé a zdravotně ohrožené z přilehlých oblastí Podhoří, Bohnic, Podbaby, centra Prahy a venkova. Škola v přírodě by měla mít preventivní i léčebný charakter; dopravu měla být řešena autobusy. Štorch předpokládal, že základem výchovy bude zdravotní preventivní péče o mládež (zdravotní tělesná výchova) spojená s přiměřenou tělesnou prací (zejména prací na zahradě). V rámci osnov by školy měly nabízet: „a) Stálý pobyt na volném vzduchu a na slunci; b) Probuzení chuti k životu hrami a zábavami; c) Navádění k hygienickému způsobu života, k pořádku a čistotnosti; d) Vydatné stravování dětí. (Hojnost mléka, ovoce, zeleniny); e) Omývání těla a koupání dětí; f) Tělesná cvičení; g) Přiměřená lehká tělesná práce, zejména zahradní; h) Posilující odpočinek a spánek; ch) O prázdninách pobyt v lesním táboře; i) Dětem se poskytuje řádné školní vyučování, zkoncentrované do života v přírodě; j) Děti se účinně vychovávají rodinným způsobem života ve škole. Učitelé žijí společně se žáky. Děti se účastní společného hospodářství; k) U dětí je probouzena a posilována dobrá vůle, pracovitost, smysl pro povinnosti k celku a pro společenský řád; l) Vychovatel užije v značné míře výchovného vlivu občanského vhodně řízeným stykem s rodiči dětí i vůbec s veřejností.“[16]

„Učebné osnovy vypracuje učitelský sbor tak, aby učivo normálních škol bylo poněkud omezeno. Vybrány budou věci pro život důležité a pro vzdělání nezbytné. U slabých dětí bude omezeno i psaní, kreslení, rýsování, t. zv. měsíční úkoly a vůbec veškeré nezbytné sedění. Vyučuje se venku, na zahradě, jen v případě nepohody ve třídě, ale i tu při oknech otevřených – podle lékařových pokynů. Za chladna a v zimě jsou děti teple oblečeny a popř. v čepicích, rukavicích a obaleny pokrývkami.“[17] Předpokládalo se, že by při tomto vedení žáci z osadních škol měli předčit ostatní děti v oblastech tvůrčích schopností, invence, kreativity, tělesné zdatnosti, mravnosti a duševních činností, praktických zkušeností a celkové připravenosti pro běžný život. Vedle učitele by měl do výuky zasahovat školní lékař, který by napomáhal hygienickému vedení výuky a zdravotní péče. Dohlížel by na větrání, přiměřené oblečení (v zimě „eskymácký oděv a obuv“), aktuální duševní a tělesný stav dětí (podrážděnost, netečnost, lhostejnost, únava), jejich chování, nošení brýlí, chuť k jídlu,

16 Literární archiv PNP, fond Eduard Štorch ŠTORCH, *Výchovná osada Růžičkov – Nová škola*, s. 7-8.
17 Ibid, s. 19.

dodržování osobní hygieny a řádného odpočinku. Spojení školní výuky a žákovských povinností s rodinným zázemím by měla zajišťovat sociální pracovnice. Kromě zjišťování rodinné anamnézy by dohlížela na školní docházku a řešila by neshody mezi rodinou a školou. Z oblasti zdravotní péče by sociální pracovnice vedla evidenci infekcí a nakažlivých onemocnění, dohlížela by na zdravotní rizikové faktory, sledovala by teplotu dětí, puls a jejich dýchání, kvalitu oblečení a podobně jako školní lékař by kontrolovala osobní hygienu dětí.[18]

Osada by měla být hospodářsky téměř soběstačná. Vedle školních budov měly být zřízeny administrativní budovy, prostory pro živnostníky, řemeslníky a obchodníky, společenská a kulturní zařízení, zdravotnická zařízení a další. V osadě nesměl být hostinec. Poznamenejme, že se právě v československém meziválečném období výrazně prosazovalo vegetariánství a samostatné hnutí za abstinentismus. Zdravý životní styl tak měl být základem života v osadě.

Výchově, vzdělávání a polozemědělskému rytmu života měla odpovídat pracovní doba v místních továrnách. Vyrábět by se mohly ústní vody a zubní pasty, krémy na obuv nebo klobouky. Druhou polovinu dne by rodina věnovala obdělávání vlastního pozemku. Některých výrobních činností by se z výchovného důvodu měly účastnit i děti. Osada měla být „jedinou velkou obydlenou zahradou". Polozemědělský způsob rodinného života měl vyřešit negativa života v průmyslových oblastech: dopolední tovární práce (spíše lehká manufakturní činnost) měla být střídána rodinně pospolitým odpoledním obděláváním vlastní zahrádky. Rodina se tak měla v rámci možností navrátit zpět k přírodě, generačně se semknout společnou prací. Obdělávání vlastní půdy se tak mělo stát prostředkem pro udržování tradičního rodinného života, nenarušeného průmyslovým výrobním tempem.

Osadní ústavy a školy měly sloužit také vědeckým účelům. V trojském zámku, který byl součástí Svobodova daru, mělo být umístěno Světové ústředí eubiotické (L'Institut international de l'eubiotique / International Institut of Eubiotical Hygiene / Eubiotische Weltzentrale), včetně světové knihovny eubiotické, ústřední kanceláře, eubiotického muzea, eubiotické pracovny, výzkumné laboratoře, slavnostního sálu pro sjezdy, kongresy a konference, přednáškové síně a kabinetu pro eubiotické kurzy a pro univerzitní posluchače, v zámeckém parku měly být letní eubiotické kurzy, pokusné eubiotické praktikum, škola v přírodě a zásobárna ovoce.

[18] Ibid, s. 22.

Usnesením ze dne 13. února 1930 kuratorium při ministerstvu školství rozhodlo, že neschvaluje zřízení navržené kolonie, a to vzhledem k důvodným pochybnostem o finančním krytí výstavby a provozu budov. Kuratorium své rozhodnutí odůvodnilo tvrzením, že v darovací listině nenalezlo oporu pro záměr výstavby obytných domů. Podpořilo by však zřízení a výstavbu všech navržených školních institucí. V říjnu 1930 se proto družstvo Eubiotická škola a rodina sloučilo s Československou eubiotickou společností zdravotnickou a v té době s největší pravděpodobností Štorchova účast na experimentu skončila. I jeho soukromé deníky končí s aktivitami družstva. Až do roku 1935 se eubiotická společnost neúspěšně pokoušela o získání pozemků prostřednictvím hygienického ústavu lékařské fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě. Původní idea přitom zůstávala téměř nezměněna. Usnesením ze dne 15. dubna 1935 kuratorium rozhodlo, že se přiklání k expertnímu názoru profesorského sboru lékařské fakulty Univerzity Karlovy, které na žádost MŠNO vypracovalo odborné posouzení návrhů eubiotické společnosti a žádosti eubiotické společnosti definitivně zamítlo. Růžičkovy neshody s tamním profesorským sborem se tak zřejmě staly příčinou pro zamítnutí žádosti. Vyjádření ze strany lékařské fakulty UK v Bratislavě bylo totiž laděno osobními antipatiemi k zakladateli eubiotiky a představiteli eubiotické společnosti.

Závěrem

Na úsilí o eubiotickou školní výchovu a snahu o založení Výchovné osady Růžičkov můžeme nahlížet z různých hledisek: z historického, respektive politického, vědeckého nebo osobnostního. Z historického hlediska se ukazuje, že československá společnost si byla vědoma své nově nabyté státnosti a odpovědnosti za svoji budoucnost. To je jeden z možných důvodů, proč tak intenzivně souzněla společenská obroda a pedagogické reformátorství. Z hlediska vědeckého poznání je zřejmé, že se v plánech Výchovné osady Růžičkov střetla nedokonalost poznání biologické podstaty dědičnosti a vlivu vnějšího prostředí na vývoj a prospěch dítěte. Konečně třetím pohledem, který je pro úsilí o vybudování osady Růžičkov specifickým, je jedinečný osobní vklad jak Stanislava Růžičky, tak Eduarda Štorcha. Štorchovy projekty libeňské Dětské farmy se školou v přírodě a Výchovné osady Růžičkov byly naprosto originální. V jejich podobě je u nás nikdo nenapodobil. Navíc Štorchovo úsilí ústrojně zapadlo do republikánského nadšení po roce 1918 a bylo podpořeno i osobnostmi mimo učitelský stav.

TIBOR VOJTKO působí od roku 2005 na Katedře speciální pedagogiky Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové. Dlouhodobě se zabývá odrazem eugenických tendencí v českém pedagogickém myšlení první poloviny 20. století, zvláště úsilím o novou školu Eduarda Štorcha. Ve své přednáškové činnosti se zabývá vývojem oboru speciální pedagogika, didaktikou a teorií tvorby učebnic pro elementární výuku žáků s mentální retardací. Kontakt: tibor.vojtko@uhk.cz

Použité prameny a literatura

Anděrová, Romana. 2008. *Historie Zoo Praha*. Praha: Zoologická zahrada hl. m. Prahy.
Budil, Ivo T. 2001. *Za obzor Západu*. Praha: Triton.
Galton, Francis. 1904. „Eugenics. Its Definition, Scope, and Aims." *American Journal of Sociology* 10, 1904, 1.
Janko, Jan. 1998. „Eubiotické hnutí v Československu." *Dějiny vědy a techniky* 31, 1998, 4: 209-218.
Janko, Jan. 1999. *Technokracie v Československu. Několik modelů*. Praha: Archiv AV ČR.
Janko, Jan. 2006. „Bohumil Němec, 12. 3. 1873 – 7. 4. 1966." *Akademický bulletin AV ČR* 2006, 4: 28.
Kakáč, Bohumil. 1986. *Kdo byl Eduard Štorch*. Praha: Albatros.
Kaliba, Martin. 2009. „Vztah současné sociální pedagogiky a etopedie." Pp. 304-308 in *Sociální pedagogika ve střední Evropě, současný stav a perspektivy*. Brno: Institut mezioborových studií.
Kaup, Ignaz. 1912. „Uber die eugenische Bewegung in England." *Revue v neuropsychopathologii, therapii, veřejné hygieně a lékařství sociálním* 9, 1912: 49-55.
Mášová, Hana. 2005. *Nemocniční otázka v meziválečném Československu*. Praha: Karolinum.
Pazdera, David. 2003. „Legionářská anabáze profesora Stanislava Růžičky." Pp. 104-109 in *Odraz první světové války v umění a vědě*. České Budějovice: Jihočeské muzeum.
Pelc, Hynek. 1937. *Sociální lékařství*. Praha: Melantrich.
Rapantová, Helena. 2000. „Profesor Stanislav Růžička, prvý prednosta Ústavu hygieny LFUK." Pp. 75-77 in *História medicíny, farmácie a veterinárnej medicíny v kontexte vývoja európskej vedy 20. storočia*. Bratislava: Juga.
Rejman, Ladislav. 1966. *Slovník cizích slov*. Praha: SPN.
Růžička Stanislav. 1926. *Eubiotika*. Bratislava: Akademia.
Růžička, Stanislav. 1924a. „Eubioticko-eugenická společnost zdravotnická." *Časopis pro zdravotnictvo* 15, 1924: 8.
Růžička, Stanislav. 1924b. „Stanovy Čsl. eubiotickej spoločnosti zdravotníckej." *Časopis pro zdravotnictvo* 15, 1924: 71-72.
Růžička, Vladislav. 1923. *Biologické základy eugeniky*. Praha: Fr. Borový.

Šimůnek, Michal. 2005a. „Od ‚péče o dědičný základ‘ k ‚vědě o eugenice‘. Kontrola lidské dědičnosti mezi utopií a skutečností.“ *Terezínské studie a dokumenty* 2005: 375-411.

Šimůnek, Michal. 2005b. „‚Eugeneia‘. Kontrola lidské dědičnosti mezi utopií a skutečností.“ Pp. 25-53 in *České zdravotnictví – vize a skutečnost. Složité peripetie od plánů k realizaci*. Praha: Karolinum.

Štorch, Eduard. *Eubiotická škola*. Rkp. studie, LA PNP, fond Eduard Štorch.

Štorch, Eduard. *Dětská farma. Eubiotická reforma školy*. Rkp. studie, LA PNP, fond Eduard Štorch.

Štorch, Eduard. 1921-44. *Dětská farma na Libeňském ostrově. Kronika se zápisy z let 1921-1944*. Rkp. knihy, 8 LA PNP, fond Eduard Štorch.

Štorch, Eduard. *Výchovná osada Růžičkov – Nová škola*. Rkp. studie, LA PNP, fond Eduard Štorch.

Štorch, Eduard. 1905. *Reforma školního dějepisu*. Praha: vl. n.

Štorch, Eduard. 1908. *Nový dějepis*. Zábřeh: vl. n.

Štorch, Eduard. 1929a. *Dětská farma*. Brno – Praha: Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě + Dědictví Komenského v Praze.

Štorch, Eduard. 1929b. *Výchovná osada. Projekt Nové školy*. Rkp. studie, LA PNP, fond Eduard Štorch.

Vojtko, Tibor. 2005. „Příroda – zdraví – škola. Růžičkova eubiotika jako východisko Štorchovy reformy meziválečného československého školství.“ Pp. 55-64 in *České zdravotnictví – vize a skutečnost. Složité peripetie od plánů k realizaci*. Praha: Karolinum.

Vojtko, Tibor. 2006. „Dětská farma Eduarda Štorcha a reforma meziválečného školství.“ *Speciální pedagogika* 16, 2006, 4: 270-283.

Vojtko, Tibor. 2007. „Pedologický ústav – základna pěstování nápravné pedagogiky u nás.“ Pp. 49-54 in Tibor Vojtko (ed.): *Postižený člověk v dějinách II*. Hradec Králové.

Vojtko, Tibor. 2008. „Sociální péče v organizaci zdravotnictví v meziválečném Československu.“ In Radka Janebová – Miroslav Kappl – Martin Smutek (eds.): *Sociální práce – Mezi pomocí a kontrolou*. Hradec Králové: Gaudeamus.